

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МІКРО ЕКОНОМІКА

Підручник

За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора
А.І. Ігнатюк

Київ
Видавництво Ліра-К
2023

УДК 330.101.542(075.8)

M59

*Рекомендовано до друку Вченою радою економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 3 від 18.10.2022 р.)*

Рецензенти:

О.В. Горняк, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та підприємництва Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

З.І. Галушка, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, менеджменту та адміністрування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Авторський колектив: викладачі економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка: *А.І. Ігнатюк*, доктор економічних наук, професор (редактор, передмова, розд. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9); *В.Д. Базилевич*, доктор економічних наук, професор (розд. 1); *О.В. Кирильчук*, кандидат економічних наук, доцент (розд. 1, 5, 8); *О.Я. Коваленко*, кандидат економічних наук, доцент (розд. 7, 9); *В.В. Колоша*, кандидат економічних наук, доцент (розд. 10–11); *Г.М. Лозова*, кандидат економічних наук, доцент (розд. 4); *Н.В. Томчук-Пономаренко*, кандидат економічних наук, доцент (розд. 2, 13); *І.В. Гончарук*, кандидат економічних наук, асистент (розд. 12, 14);

M59   **Мікроекономіка** : підручник / За заг. ред. А.І. Ігнатюк. Київ :
Видавництво Ліра-К, 2023. 420 с.
ISBN 978-617-520-410-8

У підручнику викладено основні концепції, категорії та напрями мікроекономічного аналізу. В ньому розглядаються моделі, що описують поведінку виробників та споживачів, механізм прийняття оптимальних рішень господарськими суб'єктами, умови максимізації прибутку фірм на різних типах ринків товарів та ресурсів, ключові аспекти досягнення рівноваги на товарних ринках та ринках ресурсів. Підручник описує механізм встановлення часткової та загальної економічної рівноваги, а також розкриває ключові аспекти впливу держави на поведінку домогосподарств і підприємств.

Теоретичний матеріал супроводжується графічними ілюстраціями та практичними прикладами. До кожного розділу подаються висновки, перелік ключових понять та категорій, контрольні запитання для самоперевірки та список рекомендованих джерел.

Для студентів закладів вищої освіти економічних спеціальностей. Підручник буде корисним для викладачів, здобувачів доктора філософії, науковців та підприємців.

УДК 330.101.542(075.8)

ISBN 978-617-520-410-8

© А.І. Ігнатюк, В.Д. Базилевич,
О.В. Кирильчук та ін., 2023
© Видавництво Ліра-К, 2023

ЗМІСТ

Передмова	7
Розділ 1. Основи мікроекономічного аналізу	9
1.1. Мікроекономіка як складова економічної теорії	10
1.2. Предмет дослідження та суб'єкти мікроекономіки	17
1.3. Методи мікроекономічного аналізу	22
1.4. Економічне моделювання	25
<i>Висновки</i>	29
<i>Навчальний тренінг</i>	31
Розділ 2. Модель поведінки споживача	33
2.1. Кількісна (кардиналістська) концепція корисності	34
2.2. Порядкова (ординалістська) концепція корисності	40
2.2.1. Порядок уподобань	40
2.2.2. Криві байдужості, їхні властивості та види	41
2.3. Бюджетна лінія. Чинники, що обмежують попит споживача	47
2.4. Оптимум споживача	51
<i>Висновки</i>	55
<i>Навчальний тренінг</i>	57
Розділ 3. Попит домогосподарства	59
3.1. Вплив доходу на споживання домогосподарства. Криві Енгеля	60
3.2. Вплив зміни ціни блага на обсяги його споживання. Побудова кривої попиту. Індивідуальний та ринковий попит	65
3.3. Еластичність попиту та чинники, які на неї впливають	68
3.4. Розкладення загальної зміни в обсязі попиту на ефект доходу та ефект заміщення за Є. Слуцьким	75
3.5. Ефект доходу та ефект заміщення при зміні ціни на благо за Дж. Хіксом	83
3.6. Порівняння підходів Є. Слуцького та Дж. Хікса й практичне застосування ефектів доходу та заміщення	87
<i>Висновки</i>	94
<i>Навчальний тренінг</i>	96
Розділ 4. Теорія виробництва	97
4.1. Сутність процесу виробництва, його складові елементи. Виробнича функція	98
4.2. Виробнича функція у короткостроковому періоді при зміні обсягів одного ресурсу	102
4.3. Виробнича функція у довгостроковому періоді при зміні обсягів усіх ресурсів	109

4.4. Віддача від масштабу виробництва	120
<i>Висновки</i>	124
<i>Навчальний тренінг</i>	125
Розділ 5. Теорія витрат виробництва	127
5.1. Сутність та види витрат виробництва	128
5.2. Оптимальна комбінація ресурсів виробництва	131
5.3. Короткострокові витрати виробництва	137
5.4. Витрати у довгостроковому періоді.	
Зіставлення витрат довго- та короткострокового періодів.....	144
<i>Висновки</i>	157
<i>Навчальний тренінг</i>	159
Розділ 6. Ринок досконалої конкуренції	161
6.1. Ознаки та умови існування досконалої конкуренції	162
6.2. Оптимальний план конкурентної фірми	
у короткостроковому періоді	166
6.3. Пропозиція досконало конкурентної фірми	
у короткостроковому періоді	172
6.4. Пропозиція галузі та рівновага у короткостроковому періоді	175
6.5. Пропозиція та рівновага у довгостроковому періоді	179
6.6. Ізопрофіта	184
<i>Висновки</i>	186
<i>Навчальний тренінг</i>	187
Розділ 7.	
Ринок чистої монополії	188
7.1. Характеристика ринку чистої монополії	189
7.2. Оптимальний план випуску фірми-монополіста	
у короткостроковому періоді	192
7.3. Особливості пропозиції фірми на ринку чистої монополії	195
7.4. Монопольна влада та її ознаки	197
7.5. Наслідки монополізації ринку	201
7.6. Цінова дискримінація	207
<i>Висновки</i>	216
<i>Навчальний тренінг</i>	217
Розділ 8. Ринок олігополії	219
8.1. Олігополія та її характерні ознаки. Теорія ігор	220
8.2. Моделі взаємної гри	225
8.3. Моделі послідовної гри	235
8.4. Модель «картель»	241
<i>Висновки</i>	247
<i>Навчальний тренінг</i>	248

Розділ 9. Ринок монополістичної конкуренції	249
9.1. Сутність та особливості ринку монополістичної конкуренції	250
9.2. Визначення оптимального плану фірми на ринку монополістичної конкуренції у короткостроковому періоді	257
9.3. Рівновага фірми у довгостроковому періоді	261
<i>Висновки .....</i>	<i>262</i>
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>263</i>
Розділ 10. Ринок ресурсів	264
10.1. Загальна характеристика ринку ресурсів	265
10.2. Попит фірми на ресурси	267
10.3. Пропозиція праці	279
10.3.1. Мікроекономічна модель ринку праці. Модель оптимального вибору домогосподарства з урахуванням вільного часу	279
10.3.2. Індивідуальна та ринкова пропозиція праці	285
10.4. Пропозиція капіталу	291
10.4.1. Модель міжчасового вибору	291
10.4.2. Індивідуальна та ринкова пропозиція капіталу	301
10.5. Ринок землі та природних ресурсів	305
<i>Висновки .....</i>	<i>315</i>
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>317</i>
Розділ 11. Часткова ринкова рівновага	319
11.1. Рівновага ринкового попиту та ринкової пропозиції	320
11.2. Стійкість та механізм установаження ринкової рівноваги	330
11.3. Види часткової ринкової рівноваги	338
11.4. Павутиноподібна модель ринкової рівноваги	345
11.5. Вплив держави на ринкову рівновагу	348
<i>Висновки .....</i>	<i>356</i>
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>358</i>
Розділ 12. Загальна ринкова рівновага	359
12.1. Неокласична модель загальної рівноваги	360
12.2. Оптимум Парето. Оптимальне розміщення благ між індивідами: Парето-ефективність в обміні	364
12.3. Оптимальне розміщення ресурсів. Парето-ефективність у виробництві.....	370
12.4. Оптимальна структура економіки	374
<i>Висновки .....</i>	<i>376</i>
<i>Навчальний тренінг .....</i>	<i>377</i>
Розділ 13. Теорія суспільного добробуту	379
13.1. Крива можливих корисностей та функція суспільного добробуту	380
13.2. Теореми суспільного добробуту	391

13.3. Порушення загальної рівноваги та суспільний добробут	395
<i>Висновки</i>	399
<i>Навчальний тренінг</i>	400
Розділ 14. Зовнішні ефекти та суспільні блага	401
14.1. Зовнішні ефекти та їх регулювання	402
14.2. Суспільні блага та їх виробництво	412
14.3. Теорія суспільного вибору.....	415
<i>Висновки</i>	417
<i>Навчальний тренінг</i>	418

ПЕРЕДМОВА

Економічна теорія постійно розвивається у відповідь на виклики, які постають у реальній життєдіяльності світу, країн, окремих ринків, компаній та людей. Особливо це стає помітним в умовах інформатизації сучасного суспільства, зміни ролі окремих господарюючих суб'єктів економіки. У мікроекономічній теорії також відбуваються зміни, розширюється об'єкт дослідження, складнішими стають завдання для аналізу. Вивчати нові проблеми та шляхи їх вирішення неможливо без знання базових основ економічної теорії взагалі та мікроекономіки як її частини.

Метою мікроекономіки як навчальної дисципліни є вивчення механізму прийняття рішень суб'єктами ринкових відносин – індивідами, домашніми господарствами, підприємствами, організаціями, які прагнуть максимізувати власну вигоду в умовах обмеженості ресурсів. Завдання дисципліни – сформулювати уявлення про закономірності функціонування економічних мікросистем у різних ринкових ситуаціях, а також надати можливість ефективно використовувати ці знання для розроблення теоретично обґрунтованих оптимальних управлінських рішень.

Вивчення мікроекономіки дає можливість зрозуміти економічні взаємозв'язки між індивідами, домогосподарствами, фірмами та суспільством, фірмами та домогосподарствами, визначити, що лежить в основі ринкових відносин, сформулювати економічний образ мислення, отримати підґрунтя для відкриття власної справи та її ефективного функціонування, для роботи на управлінських посадах у компаніях та державних, регіональних органах управління національною економікою.

Підручник розраховано на студентів, які вже знають основи економічної теорії та математичного аналізу, для яких курс мікроекономіки викладається як необхідна теоретична та методологічна основа для подальшого вивчення макроекономіки та багатьох теоретико-прикладних дисциплін, таких як «Економіка галузевих ринків», «Економіка підприємства», «Маркетинг», «Менеджмент», «Фінанси» та ін.

Тому викладення матеріалу починається не з аналізу попиту та пропозиції, а з комплексного дослідження сукупності чинників, що визначають індивідуальний попит та ринковий попит у теорії поведінки споживача, чинників, які впливають на попит, таких як дохід, ціни на інші товари тощо.

Наступним є дослідження виробництва як процесу технічно ефективного поєднання певної кількості ресурсів для виробництва певного обсягу продукції, визначення чинників та можливостей збільшення обсягу продукції за рахунок зміни кількості лише одного ресурсу або внаслідок зростання масштабів виробництва.

Аналіз технічно ефективних способів виробництва застосовують у викладенні теорії витрат для визначення економічно ефективного плану

виробництва, дослідження витрат короткострокового та довгострокового періоду з метою визначення мінімально ефективного обсягу виробництва продукції та масштабу виробництва.

Велика частина посібника присвячена моделі поведінки фірми на ринках досконалої та недосконалої конкуренції. Особливе місце посідає аналіз ціноутворення в умовах досконалої та недосконалої конкуренції, основних напрямів стратегії конкурентної поведінки, вивчення причин та наслідків монопольної влади компанії, монопольного становища окремих фірм, цінової дискримінації, олігопольної взаємодії та координації.

У темі «Ринок ресурсів» проаналізовано попит фірми на ресурс, яка прагне максимізувати прибуток за рахунок продажу товарів на досконало та недосконало конкурентному ринках, для виробництва яких використовується ресурси, що купуються також на досконало та недосконало конкурентному ринках ресурсів. Також вміщено матеріал, який показує чинники визначення пропозиції ресурсів з боку індивіда, а саме – праці, капіталу, землі, а також показано, як формується індивідуальна та ринкова пропозиція ресурсів.

У підручнику визначено чинники, які впливають на часткову ринкову рівновагу, стабільність ринкової рівноваги та наслідки впливу держави на рівновагу на ринках.

У темах, присвячених загальній економічній рівновазі, суспільному добробуту, відмовам ринку, виробництву суспільних благ, показано, як ринковий механізм вирішує завдання ефективного використання ресурсів в економіці, проаналізовано проблеми справедливого розподілу доходу, впливу держави на процеси виробництва суспільних благ та відмови ринку.

Матеріал підручника побудовано на основі неокласичної економічної теорії та на основі теорії інституціоналізму, інших шкіл та напрямів сучасного дослідження економіки.

Автори підручника – колектив кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. При його написанні використано логіку та понятійний апарат, який застосовується в аналогічних університетських підручниках світу, а також багаторічний досвід викладання авторами цієї дисципліни.

Розділ 1

ОСНОВИ МІКРОЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

- 1.1. Мікроекономіка як складова економічної теорії
- 1.2. Предмет дослідження та суб'єкти мікроекономіки
- 1.3. Методи мікроекономічного аналізу
- 1.4. Економічне моделювання

Особливості ведення господарської діяльності вивчають різні природничі та соціальні науки. Важливе місце серед фундаментальних наук належить економічній теорії, яка вивчає реальні економічні процеси та явища. Представники традиційних наукових шкіл пов'язували предмет науки з примноженням багатства, економічними законами, виробничими відносинами між людьми, а сучасні економісти – з проблемами обмеженості ресурсів, їх раціонального використання, альтернативного вибору. У цьому розділі ми маємо з'ясувати сутність мікроекономіки як складової економічної теорії, визначити об'єкти мікроекономіки, її базові економічні поняття, обґрунтувати предмет дослідження мікроекономіки, пояснити взаємозв'язки її суб'єктів, а також розкрити методологію мікроекономічного аналізу та економічного моделювання.

1.1. МІКРОЕКОНОМІКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

З розвитком економічної теорії відбувається формування нових наукових шкіл, напрямів досліджень, змінюються наукові погляди щодо економічного життя суспільства та окремих індивідів. У науковий оборот термін «економіка», що означало «мистецтво ведення домашнього господарства», ввів Аристотель. У сучасних умовах поняття «економіка» розуміють у таких значеннях:

- 1) сукупність виробничих відносин суспільства з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ;
- 2) народне господарство країни, групи країн, усього світу;
- 3) господарська діяльність суб'єктів.

Саме тому логічними є вислови: економіка світу, економіка країни, економіка підприємства, економіка сім'ї.

Адам Сміт у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776) сформулював основні принципи ринкової економіки. Термін «ринкова економіка» означає як систему виробничих відносин і ринкових механізмів їх реалізації, так і організаційну структуру народного господарства.

Отже, економічна теорія пройшла тривалий шлях еволюції та зміни бачення предмету дослідження відповідно до розвитку економічної думки.

Мікроекономіка є однією зі складових економічної теорії, яку майже три сторіччя називали «політична економія». Засновники та послідовники *політичної економії* (В. Петті, А. Сміт, К. Маркс та ін.) вперше в науковому середовищі зосередили увагу на вивченні глибинної сутності економічних процесів, поясненні їхньої природи та суперечностей. Вони доводили, що сферою накопичення багатства є виробництво, а саме багатство ототожнювали з виробленим продуктом. Класики політичної економії обґрунтували основні засади ринкового господарства, саморегулювання ринку, відкрили об'єктивні економічні закони, заклали основи трудової теорії вартості. Дослідження

здійснювали переважно на рівні окремих товаровиробників, тобто на мікрорівні. Проте вони описали також деякі макроекономічні процеси.

У другій половині XIX – на початку XX ст. у світовій економіці відбуваються швидкі процеси концентрації промислового та фінансового капіталів. Наслідком цього стала монополізація економік розвинутих країн світу, коли монополісти почали визначати вектор економічного розвитку цілих країн. Домінуючими суб'єктами стали великі компанії, діяльність яких спрямована на отримання надприбутків. Саме в цей час у науці виокремлюється неокласичний напрям (маржиналізм), який ґрунтується на кількісному аналізі та суб'єктивно-психологічному підході до вивчення ринкових сил. Основою всіх досліджень є теорія граничної корисності, яка стала початком розвитку мікроекономіки як науки. Джерелом формування вартості вважали корисність блага. Дослідження були зосереджені на узагальненні поведінки учасників ринкових відносин з урахуванням їхньої психології, бажань, смаків, очікувань, доводили, що егоїстичний інтерес індивіда визначає його поведінку.

Мікроекономіка як наука у процесі економічного розвитку пройшла декілька етапів:

I етап (1845–1890) – формування основних методологічних принципів дослідження, таких як: закони задоволення потреб людини (Г. Госсен); кількісний підхід до визначення граничної корисності (К. Менгер, Ф. Візер, О. Бем-Баверк); теорія граничної продуктивності ресурсів виробництва (Дж. Б. Кларк).

II етап (1890–1933) – виокремлення мікроекономіки в окрему галузь досліджень:

– А. Маршалл, засновник неокласичного напрямку, досліджував економічну діяльність людей з позицій “чистої теорії” та ідеальної моделі ринкового господарювання на основі досконалої конкуренції, розробив теорію ринкової рівноваги;

– В.С. Джевонс запропонував суб'єктивну теорію пропозиції праці, увів до економічного аналізу фактор часу;

– Л. Вальрас виділив із загальної системи економічних наук чисту (позитивну), прикладну (нормативну) та соціальну (теорію політики) економічні теорії, розробив мікроекономічну модель загальної економічної рівноваги;

– А. Пігу розробив економічну теорію добробуту.

III етап (1933 – до цього часу) – мікроекономіка розвивається за такими основними напрямками:

– дослідження ефекту доходу та ефекту заміщення (Є. Слуцький, Дж. Хікс);

– теорія монополістичної та недосконалої конкуренції (Е. Чемберлін, Дж. Робінсон, Дж. Стіглер та ін.);

– теорія ігор (Дж. Неш, О. Моргенштерн, Дж. фон Нейман та ін.);

– теорія невизначеності, інформації тощо (Дж. Стігліц);

Альфред Маршалл (1842–1924) – видатний англійський економіст, фундатор неокласичного напрямку в економічній науці. Автор наукової праці «Принципи економікс». Вчився в Ітоні та Кембріджському університеті (1865); викладав математику в Кембріджі, політичну економію в університетському коледжі Брістоля, очолював кафедру політекономії Кембріджського університету (1885–1908).

А. Маршалл заснував «Кембріджську школу» маржиналізму, поєднуючи досягнення класичної науки (А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Мілля) і теорії маржиналізму.

Науковий внесок А. Маршалла:

- пов'язував ринкову рівновагу з проблемою вільного ціноутворення. Механізм ціноутворення характеризував як єдиний організм рівноважної економіки, який складається з мобільних та інформованих один про одного суб'єктів господарювання. Ринкова ціна формується через взаємодію ціни попиту (визначається граничною корисністю) та ціни пропозиції (визначається граничними витратами);

- поєднав теорії граничної корисності та витрат виробництва і дійшов висновку, що ринкова цінність товару визначається рівновагою граничної корисності товару і граничних витрат на його виробництво;

- розробив модель «хрест Маршалла» – графічне зображення формування ринкової ціни в результаті взаємодії кривих попиту і пропозиції;

- вивів до аналізу чинник часу, розглядаючи короткотерміновий і довготерміновий періоди;

- визнав конкуренцію та економічну свободу рушійними силами розвитку економіки, розмежував індивідуальний та ринковий попит;

- розробив концепцію цінової еластичності попиту та пропозиції;

- сформулював закони зростаючої, спадної та постійної продуктивності;

- розвинув теорію розподілу доходів, теорії фірми та економіки добробуту.

– теорія суспільних благ (П. Самюельсон, Д. Х. Б'юкенен);

– інституціональна теорія фірми (Р. Х. Коуз).

Актуальність мікроекономічних досліджень доведено результатами розроблення наукових проблем, за які у XXI сторіччі автори отримали Нобелівські премії у сфері економіки, а саме за: аналіз ринків з асиметричною інформацією (Дж. Акерлоф, Дж. Стігліц, 2001); дослідження у сфері прийняття рішень і механізмів функціонування альтернативних ринків (Д. Канеман, В. Сміт, 2002); розроблення методу коінтеграції для аналізу тимчасових рядів в економіці (К. Гренджер, 2003); розуміння суті конфлікту й співпраці шляхом аналізу теорії ігор (Р. Ауманн, Т. Шеллінг, 2005); створення основ теорії оптимальних механізмів (Л. Гурвіц, Е. Мескін, Р. Маерсон, 2007); дослідження в галузі економічного управління (Е. Остром, О. Вільямсон, 2009); теорію стабільного розподілу та практику устрою ринку (Е. Рот, Л. Шеплі, 2012); дослідження ринкової влади та регулювання (Ж. Тіроль, 2014); розвиток теорії

контрактів (О. Гарт, Б. Гольмстром, 2016); внесок до поведінкової економіки (Р. Тейлер, 2017); удосконалення теорії аукціонів і створення нових форматів аукціонів (П. Мілгром, Р. Вілсон, 2020).

Неокласична економічна теорія була ідеологічно нейтральною. Наука ставила за мету обґрунтувати виключно економічну мотивацію господарської діяльності, зосередилась на вивченні ринкового господарства, основою якого є приватна власність, намагаючись не помічати тих величезних соціальних конфліктів, які час від часу виливались у бурхливі революції. Представники неокласичної теорії досліджували закономірності функціонування фірм, галузей, ринків, ґрунтуючись на домінуванні сфери обміну та споживання над виробництвом з тим, щоб надати рекомендації щодо оптимізації господарських рішень.

Проте небувала криза 1929 р. і затяжна Велика депресія 1929–1933 рр. змусили вчених звернути увагу на проблеми, характерні для економіки в цілому. Дослідження видатного англійського вченого Дж. Кейнса, узагальнені в книзі «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936), значно поглибили знання про національну економіку, тобто на макрорівні, і сприяли виділенню двох великих розділів економіки – мікроекономіки та макроекономіки.

Між мікро- та макроекономікою існує нерозривний зв'язок. З одного боку, макроекономіка утворює те господарське середовище, в якому працюють окремі фірми (підприємства), існують індивідуальні споживачі, функціонують окремі галузі та ринки. З іншого боку, мікроекономічні одиниці, разом узяті, утворюють макроекономіку. Для цього їх в економічній теорії агрегують, тобто об'єднують в укрупнені економічні одиниці (агрегати), наприклад, сектор фірм, сектор домогосподарств, державний сектор.

Виділяють два компоненти економічної науки:

– **позитивна теорія**, яка вивчає факти і причинно-наслідкові залежності між цими фактами, тобто дає відповідь на питання, «якою економіка є». Вона (теорія) охоплює опис, розроблення теорій та їх перевірку з метою сформулювати наукове уявлення про економічну поведінку. Наприклад, дослідження та аналіз фактичного стану розвитку економіки, її показників, виявлення існуючих проблем;

– **нормативна теорія**, яка спрямована на розроблення рекомендацій та планів щодо подальшого розвитку, тобто дає відповідь на питання, «якою економіка має бути». Вона (теорія) передбачає ціннісні оцінки стану економіки у майбутньому і визначення, якими прийомами доцільно скористатися для досягнення поставленої мети. Наприклад, складання нормативів та програм перспективного розвитку.

Незважаючи на те, що і позитивна, і нормативна теорії мікроекономіки мають багато обмежень, в обох є підстави називатися теоріями тільки для певних умов (ситуацій). Якоїсь абсолютної економічної теорії не існує й навряд чи існуватиме. Економічне життя змінюється, проблемам, що постають, старі теорії перестають відповідати. З'являється потреба в нових теоріях, які розкривали б розуміння не тільки нових явищ і процесів з огляду на нові можливості наукової суспільної та індивідуальної творчості, а й по-новому осмислили старе, незмінне, довговічне.

У свій час вважали, що чисто позитивна економічна наука може розвиватися абсолютно незалежно від нормативних суджень про цінності і справедливості. Зараз ця точка зору втрачає популярність: більшість економічних проблем, особливо тих, що мають відношення до урядової політики, охоплюють як позитивний, так і нормативний компонент. На нормативній економіці заснована економічна політика, тобто прийняття економічних рішень.

Таким чином, появі мікроекономічних знань передували фундаментальні положення політичної економії про об'єктивні закони розвитку ринкової економіки. Маржиналізм поглибив економічну теорію використанням кількісного аналізу та суб'єктивно-психологічного підходу до обґрунтування поведінки індивідуальних суб'єктів.

Усі взаємовідносини між економічними агентами щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання відбуваються у ринковому середовищі. Ринок – важливий суспільний інститут, який регулює діяльність суб'єктів. «Невидима рука» ринку (за А. Смітом) спонукає до узгодження приватного економічного інтересу індивідів та суспільних цілей.

Ринок – система економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів та послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно-грошових і фінансово-кредитних механізмів.

Поняття «ринок» визначають і у вузькому значенні: як місце зустрічі покупця і продавця або як групу економічних суб'єктів, які взаємодіють між собою для обміну товарами чи послугами.

Ринкова економіка заснована на приватній власності на засоби виробництва, і переважну частину економічних питань вирішує ринок. Приватна власність покликана забезпечити особисту незалежність і можливість розвитку господарської діяльності кожного члена суспільства. Прагнення придбати власність розглядається як спонукальний мотив до підвищення продуктивності кожної людини і двигун технічного та економічного прогресу.

У сучасному суспільстві виникає чимало проблем, які ринок самостійно вирішити не може, тому він не є ідеальним регулятором. Неспроможність ринку, яка виникла в процесі еволюції господарської діяльності, зумовлює необхідність державного втручання в економіку. У переважній більшості ситуацій споживачі та фірми, приймаючи рішення щодо купівлі і продажу, орієнтуються лише на ринкові ціни.

Ринкові ціни – це ціни, які утворюються на ринку під впливом попиту і пропозиції. Розрізняють ціни в абсолютному вираженні (номінальні) і відносні (порівняльні) ціни. За допомогою відносних цін визначають зміну ціни одного товару відносно цін на інші. Ціни є головним засобом передачі інформації в ринковій економіці. Їх зміна стимулює збільшення або зменшення споживання чи виробництва продукту, в результаті чого формуються ринковий попит і ринкова пропозиція.

Найважливішою умовою, що забезпечує прозорість ринкових відносин, є конкуренція. Завдяки їй «невидима рука» ринку визначає ту економічну поведінку всіх господарюючих суб'єктів, яка забезпечує економічну ефективність і максимізацію вигоди для всіх і кожного. Ступінь розвитку

конкуренції відрізняє ринкові структури і визначає особливості поведінки учасників ринку.

Об'єктом дослідження мікроекономіки є мікрорівень господарської системи, який охоплює:

1) окремі господарські одиниці, основними з яких є домогосподарства та підприємства (фірми). Інституціональним суб'єктом є держава;

2) різні типи ринкових структур, на яких зустрічаються та вступають у ринкові відносини продавці та покупці.

Мікрорівень – це система функціонуючих однотоварних та галузевих ринків, що мають свою структуру, специфіку ціноутворення, механізм саморозвитку та регулювання.

Об'єктами, з приводу яких виникають економічні відносини господарських суб'єктів у реальній економіці, є ресурси та продукти економічної діяльності.

З розвитком науково-технічного прогресу потреби людей змінювалися від найпростіших, спрямованих на задоволення мінімальних потреб, до сучасних, досягнення яких потребує відповідності останнім викликам суспільного розвитку.

Потреба – це необхідність у чому-небудь, потрібному для підтримки життєдіяльності та розвитку особи, фірми, колективу чи суспільства. Вона (потреба) є стимулом до активних дій, які дають можливість досягти її задоволення.

Потреби людини умовно можна поділити на дві великі групи: *первинні* (нижчого порядку) та *вторинні* (вищого порядку).

Первинними є найнагальніші потреби людини, без задоволення яких вона не може вижити як фізіологічна істота (продукти харчування, одяг, житло тощо).

До вторинних належать потреби, які не є первинними. Людина має бажання щодо, наприклад, відпочинку, спілкування, освіти, поваги, саморозвитку і т. д. Виконання цих бажань робить життя зручнішим і комфортнішим.

Між первинними та вторинними потребами не існує чіткої межі. Чим вищий рівень розвитку суспільства, тим більша частка вторинних потреб є мотивом до здійснення економічної діяльності задля задоволення цих потреб. Досягнення однієї потреби викликає появу іншої, якіснішої та складнішої. Такий ланцюжок нескінчений, і пояснюється він законом зростаючих потреб.

Економічні потреби – внутрішні мотиви, які спонукають до економічної діяльності. Змінюючись, вони породжують нові потреби під впливом розвитку техніки, моди і реклами, наприклад, винахід телефона, телебачення, комп'ютерів, мережі Інтернет і т. д. В результаті приховані потреби стають усвідомленими і тому – відкритими. Це перетворення є рушійною силою економічного прогресу і причиною структурних змін усієї економіки.

Задоволення людських потреб потребує певних засобів, які називають благами. **Благо** – засоби задоволення людських потреб.

Деякі блага існують в майже необмежених масштабах (наприклад, сонячне світло, повітря, пісок у пустелі, вода у водоймах). Обмежені в обсягах блага називаються **економічними благами**, оскільки саме вони є об'єктом економічної діяльності людей.

Економічні блага поділяються на довготривалі, що передбачають багаторазове використання (автомобіль, книги, електроприлади і т. д.), і нетривалі, зникаючі в процесі разового споживання (хліб, масло, сірники, напої тощо). Серед благ виділяють взаємозамінні (субститути) і взаємодоповнюючі (комплементарні). До субститутів відносять, наприклад, масло і маргарин, чай і каву як споживчі товари; вугілля, нафту, газ – як ресурси для отримання електроенергії; поїзд, літак, автомобіль – як засоби пересування; кіно, театр, цирк – як послуги сфери дозвілля. Прикладами комплементарних товарів є стіл і стілець, лижі та палиці до них, телефон і зарядний пристрій, автомобіль і колеса до нього.

В умовах товарного виробництва блага можуть перетворюватись на товар. **Товар** – це продукт праці, що має ціну, призначений для купівлі-продажу, здатний задовольнити певну людську потребу. Наприклад, зв'язаний власноруч светр – це благо, що задовольняє потребу у теплі своєї господині. Але у випадку, коли визначено його ціну і запропоновано для продажу, то цей светр є товаром.

За метою застосування товари поділяють на:

споживчі – товари народного споживання (наприклад, одяг, продукти харчування);

виробничі (інвестиційні) – призначені для продуктивного споживання (наприклад, обладнання, устаткування, сировина).

Належність товару до споживчих або виробничих залежить від того, хто його купує – приватна особа або фірма. Наприклад, легковий автомобіль як особистий засіб пересування і як автомобіль фірми для виробничих потреб, електроенергія для домашнього господарства або для підприємства.

Якщо потреби задовольняються в результаті купівлі на ринку певного товару або послуги, тоді говорять про попит. **Попит** – це кількість товарів і послуг, які споживач хоче і може купити за наявною ціною на певному ринку та за певних обставин. Попит відображає бажання і здатність людей купувати блага.

Пропозиція – це обсяг товарів і послуг, який виробники хочуть і можуть продати за наявною ціною на певному ринку та за певних обставин.

У процесі виробництва особлива роль належить економічним ресурсам.

Економічні ресурси – це людські, природні та капітальні блага, які використовують для виробництва нових економічних благ.

Розрізняють такі економічні ресурси:

– *земля* – надра, вода, флора і фауна, які зустрічаються в природі і можуть бути використані у виробничому процесі без попереднього оброблення; це – «дари природи»;

– *праця (людський ресурс)* – сукупність професійних, кваліфікаційних, культурних та інших навичок і здібностей суб'єкта, які можна задіяти для виробництва економічних благ. Маржиналісти виокремили із праці як ресурсу дві складові: здатність до підприємництва (виділено в окремий ресурс) та здатність до найманої праці;